

СТАТТІ ТА ПОВІДОМЛЕННЯ

М.А. Пелешин

ПІЗНЬОТРИПІЛЬСЬКІ ПОСЕЛЕННЯ В ОКОЛИЦЯХ с. ХОРОВА НА
ВОЛИНІ (Хорів — II, III, IV)

В околицях с.Хорова Острозького р-ну Рівненської обл. у 60-70-х роках було відкрито чотири пізньотрипільські поселення. Розташовані вони в заплаві р.Горині, за винятком поселення Хорів-I (урочище „Підлужжя“), що знаходиться на краю низької надзаплавної тераси лівого берега ріки.¹

Поселення Хорів-IV. Розташоване приблизно в 1,5 км на південний схід від села (урочище „За озером“), де вздовж лівого берега ріки тягнуться незначні підвищення, утворені наносами ріки, ймовірно, в мезолітичну епоху. Висота їх не перевищує 1 м над рівнем заплави. Поселення займало край мисоподібного виступу, оточеного з трьох сторін старицями.² Поселення відкрите археологічною експедицією Львівського університету 1974 р. У 1976р.

тут було досліджено 542 м². У межах дослідженої території до глибини близько 0,6 м від сучасної поверхні залягав ліщаний, змішаний з глиною ґрунт. глибше — відносно чистий пісок.

Поселення невелике, простяглося вузькою смугою, своєрідною вуличкою довжиною близько 40 м по обох краях мису (рис.1). Центральна частина мису була незабудована. Культурний шар залягав на глибині 0,2-0,5 м від сучасної поверхні в місцях забудов та їх найближчому оточенні. У зв'язку з тим, що

¹ Пелешин М. З історії перших трипільських общин в Середньому Погоринні (за матеріалами поселень біля с.Хорова) // Археологічні дослідження Львівського університету. Львів, 1997. Вип.2. С. 47-65.

² Умови місцевості були сприятливими для життя людей, про що свідчать залишки кількох інших поселень енеоліту, бронзи і раннього заліза.

підвищення в минулому руйнувалося, речові залишки до глибини близько 0,3 м від поверхні перевідкладені. У підвищеній частині мису (розкоп I) було виявлено 9 ям, у північній (розкоп II) — 8. Ями виразно виділялися темнішим заповненням на фоні материкового ґрунту.

Яма 1 — овальна (1,7x0,75 м), одна частина її була вкопана в материк на 0,1 м, інша на 0,9 м. В її заповненні виявлені фрагменти восьми посудин: чотирьох кухонних горщиків, столових мисок і амфори (рис.5). Висота відносно збереженого горщика становить 15,5 см, діаметр дна — 8,5 см, вінець — 19 см (рис.5:1).

Яма 2 — приблизно округла (діаметр 1,5), вкопана в материк на 0,2 м. У темному гумусованому заповненні знайдені грудки обпаленої глини, ймовірно, від череня, дрібні уламки кількох кухонних посудин: горщика, чотирьох мисок, одна з яких пофарбована в червоний колір, двох чашок. Інші знахідки: уламки двох крем'яних пластин, пошкоджене глиняне пряслице.

Яма 3 — овальна (1,1x1,5 м), вкопана в материк на 0,2 м. У ній містилось близько 30 дрібних уламків кількох кухонних і столових посудин, вісім крем'яних відщепів і уламків пластин.

Яма 4 — овальна (1,8x1,5 м), вкопана в материк на 0,15 м. У ній виявлено уламки кількох кухонних горщиків, а також великої конічної столової миски (рис.8:7), двох грушоподібних чашок і крем'яний відбійник.

Яма 5 — овальна (1,3x0,9 м), вкопана в материк на 0,2 м. У заповненні знайдено близько 20 дрібних уламків горщиків.

Яма 6 — овальна (1,2x0,9 м), глибина в материк — 0,2 м. Знайдено дрібні уламки однієї-двох посудин.

Яма 7 — округла (діаметр 1,2), глибина в материк — 0,2 м. Виявлені уламки горщика та крем'яний відщеп.

Ями 8 і 9 — овальні (2x0,9 м), глибина 0,3 м у материк. У ямі 8 було близько 40 уламків кухонної і два фрагменти столової кераміки, пошкоджене пряслице. В ямі 9 зафіксовано приблизно таку ж кількість уламків посуду,

крем'яну проколку, скребок, уламок пластини, близько десятка відщепів. Заслуговує на увагу фрагмент посудини культури шнурової кераміки.

Яма 10 — округлена (діаметр 0,4 м), глибина — 0,2 м у материк. Знайдено кілька уламків кухонної кераміки.

Яма 11 — овальна (1,3x0,7 м), глибина — 0,7 м в материк. Знахідки: грудки обпаленої глини від череня, близько 20 фрагментів кухонної і два фрагменти столової кераміки, крем'яна пластинка, ікло-підвіска (рис.10:7), глиняне пряслице, кілька розбитих кісток тварин.

Яма 12 — округла (діаметр 0,7 м), глибина — 0,4 м.

Яма 13 — округла (діаметр 0,6 м), глибина — 0,4 м. У ній були: частина кухонного горщика, столової миски, крем'яний відбійник, частина зернотерки з сильно стертою поверхнею.

Яма 14 — округла (діаметр 1,6 м), дно рівне, вкопане в материк на 0,2 м.

Яма 15 — аналогічна попередній. Знайдено близько 30 фрагментів кухонного і столового посуду, шість крем'яних пластин і скребок.

Яма 16 — округла (діаметр 1,4 м), глибина в материк — 0,2 м.

Отже можна виділити такі ознаки ям: невеликі розміри, овальна або приблизно округла форма, незначна глибина у материк.

В ямах виявлені уламки кількох переважно кухонних, однієї-двох столових посудин, окремі крем'яні, кістяні та інші предмети. У двох випадках (ями 2,11) виявлені грудки глиняної обмазки від зруйнованих черенів. Характер заповнення ям свідчить, що вони мали відношення до наземних жител і знаходились в їх межах або поряд з ними. Можна припустити, що вздовж південного краю мису було близько семи жител, а в північній частині — не менш ніж шість. Частина їх примикали одне до одного. Форму і конструкцію жител встановити важко, проте, без сумніву, вони були легкими і нетривкими.

Асортимент побутових речей складається з крем'яних, кам'яних, кістяних та глиняних виробів. Комплекс крем'яних виробів налічує 250 екз. За типологічно-функціональним принципом їх можна поділити на дві групи:

а) відходи від обробки і заготовки знарядь; б) знаряддя. Перша група

представлена нуклеусами (7 екз.) та відщепами (близько 110 екз.). Нуклеуси невеликі (довжина — 10-12 см), циліндричні, з одним звуженим кінцем (рис.2:1,3,4,6). Відщепи переважно дрібні, мають видовжені пропорції.

Група знарядь представлена в основному ножами на тригранних і трапецієподібних пластинах, а також скребками. Пластини переважно пошкоджені, частина їх має сліди заполіровки по гострому краю. Довжина цілих екземплярів не перевищує 13 см (рис.3:16-22). Найчастіше користувались ножами з одним повністю або частково ретушованим краєм (рис.3:18-22). Ретуш переважно скісна, підгострююча (рис.3:9,11,13). Рідше оброблялись обидва краї (рис.3:9,10,15).

Окрему невелику підгрупу становлять ножі-вістря, які є типовими для трипільської культури (рис.3:1,2,3).

Група скребоків одноманітна. Вони виготовлені переважно на пластинчастях відщепам (рис.4). Лише окремі екземпляри зроблені на відщепам (рис.4:7,23,24) або пластинах (рис.4:12). Більшість скребоків має дугоподібний робочий край (рис.4:8,9,10,15), інколи поперечний-прямий. Деякі скребки в разі необхідності використовувались і як ножі (рис.4:9,11,12,19). Виділяються зовсім маленькі скребки, призначення яких не з'ясоване (рис.4:1). В цілому всі скребки виготовлені досить майстерно, простежується тенденція до підвищення їх ефективності за рахунок зміни конфігурації леза.

У колекції крем'яних реліє є також трикутний наконечник стріли з гарно обробленим краєм (рис.3:3), два ділі і уламки кількох інших округло-гранчастих тягарців, кілька пошкоджених сокир і одна ціла. Сокири клиноподібні, прямокутні в розрізі, мають старанно зашліфоване лезо. Одна із повністю збережених сокир досить тонка, нею можна було обробляти дрібну деревину (рис.2:5).

Як бачимо, асортимент крем'яних виробів на поселенні був обмежений (5-6 видів), виявлено мало сокир для вирубки дерев і будівництва жител. Очевидно, крем'яне виробництво не мало такого значення, як на інших поселеннях (Лози, Листвин та ін.).

За час існування поселення було пошкоджено 5-6 кам'яних зернотерок, виготовлених з дрібнозернистого, інколи з червонуватим відтінком каменю. Поверхня їх з однієї сторони здебільшого стерта.

Привертає увагу прикраса з ікла кабана з отвором у прикореневій частині і поперечним надрізом у протилежному кінці (рис.10:7).

Найбільша кількість знахідок на поселенні — це уламки кераміки (близько 1358). За окремими ознаками посуд поділено на дві групи: кухонний та столовий. Їх співвідношення становить відповідно 86,5% і 13,5%.

Кухонний посуд виготовлений з глини з домішкою дрібного піску, інколи й шамоту, випал вогнищевий, поверхня вигладжена, але від домішки піску злегка шершава, покрита ямками від піску, який витріскав. Колір більшості посудин сіро-коричневий. Основні форми — горщики і миски. Горщики переважно були невеликі (діаметр вінець 18-28 см), вузькогорлі, присадкуваті, дещо мале, нижня частина завужена, стінки плавно заокруглені. Майже всі горщики по краю прикрашені скісними, а на плечках підтрикутними, рідше округлими ямками, витисненими штампом. На всіх посудинах є кілька (переважно чотири) конічних, дещо нахилених догори виступи (рис.5:1,4,6). Винятком є один горщик, який мав вертикально витягнуті виступи і нетиповий орнамент у вигляді двох горизонтальних ліній з поперечними рисками (рис.7:3).

Заслуговує на увагу горщик, прикрашений на шийці вертикальними заглибленими смужками. Діаметр його вінець становить 23 см (рис.6). Описані горщики досить близькі до горщиків з поселення Хорів-I, проте не є ідентичними — вони, скоріше, доповнюють їх, а не копіюють. Наприклад, горщики з Хорова-II мають дрібніший орнамент на краю вінець і шийці, на них з'являється орнамент у вигляді вертикальних смужок-канелюр. Підкреслимо, що описані горщики становлять більшість посуду, а на поселенні Хорів-I їх мало. Деякі елементи зближують кераміку з Хорова-II з керамікою поселення Кліщів на Південному Бузі.¹ Однак в цілому кераміка з обох хорівських

¹ Заец І.І., Рязов С.Н. Поселение трипольской культуры Клищев на Южном Бузе. К., 1992. С.10 Табл.45.

поселень значно зідніше орнаментована порівняно з поселеннями на Південному Бузі.

Інша форма кухонного посуду — це великі конічні миски, які нагадують столові миски більш ранніх етапів Трипілья, і, очевидно, є їхнім продовженням. Одна з відносно добре збережених мисок мала діаметр вінець 36 см (рис.8:7). Деякі миски були забарвлені в червоний голір, одна миска прикрашена під краєм заглибинами (рис.8:5). Вона подібна до миски з Кліщева.¹ Частина мисок має злегка опуклі стінки, діаметр їхніх вінець становить 14-15 см (рис.8:1-2,4-5). Згодом форма їх удосконалюється і вони перетворюються у півсферичні чаші.

Виділяються фрагменти двох мисок, які мають вигнуті назовні стінки (рис.8:6,8). При цьому одна з них має зубчато-хвилястий край (рис.8:6). Ці миски, очевидно, слід віднести до окремого типу.

До кухонної групи відноситься частина корчаги з грубим відігнутих назовні вінцем, діаметр якого становить 38 см (рис.8:9), а також частина горщика з лійчастими вінцями. На його стінці збереглась деталь орнаменту у вигляді трьох горизонтальних рядків ямок (рис.8:11).

Столовий посуд — це переважно великі конічні миски (10-12 екз.), виготовлені з порівняно чистої глини, інколи містять невелику домішку дрібного піску, випал їх міцний, колір червоний. Характерно, що поверхня їх легко стирається, залишаючи сліди від дотику до неї. Діаметр вінець мисок досягає 40 см (рис.8:8). Деякі миски мали опуклі стінки і майже не відрізнялися від кухонних.

Окрему групу становлять малі біконічні посудини з надто опуклими стінками. Вони представлені чотирма відносно добре збереженими екземплярами і дрібними уламками кількох інших. Дві з них виготовлені з чистої глини, решта — за рецептами кухонної кераміки (рис.9:2.3). Посудинки з чистої глини мають цеглястий колір, їхня поверхня легко стирається. Одна з

¹ Заєн І.І., Рыжов С.Н. Поселение трипольской культуры Клишево на Южном Бузе. К., 1992. С.10. Табл. 44:3.

них нагадує типові зразки біконічних посудинок попередніх етапів розвитку Трипільля. Вона має стрункі видовжені пропорції: висота її — 10 см, вінець — 6,5 см (рис.9:1). Інша посудина присадкувата з дещо незвичним біконічним корпусом. Діаметр дна її становить 2,5 см, найбільшої випуклості стінок — 8 см (рис.9:4).

Посудинки кухонної групи виготовлені з домішкою дрібного піску, мають грубі стінки. Висота однієї з них становить 8,5 см, діаметр дна 3 см, вінець — 6,5 см, товщина стінок у придонній частині — 1,2 см (рис.9:2). Друга посудина має уступ між верхньою і нижньою частинами. Висота її 7,8 см, діаметр дна — 3 см, вінець — 6 см (рис.9:3). На прикладі мисок, біконічних чашок добре простежується зміна технології виробництва посуду в рамках існування одного поселення, її спрощення при одночасному збереженні форм.

З інших форм столової кераміки треба відзначити верхню частину невеликої амфори з чотирма малими вухами (рис.8:10), а також нижню частину досить великої чаші (рис.8:12).

На поселенні виявлені й дрібні глиняні речі: тягарці до веретен, фігурки людей і тварин, які ліпили переважно з тієї ж глиняної маси, що й кухонний посуд. Пряслиця (6 екз.) переважно конічні з рівною чи заглибленою основою (рис.10:1,2), рідше плоскі (рис.10:4). Вони мали суто практичне призначення, неорнаментовані, без різних знаків, характерних для подібних виробів в інших поселеннях.

Невелику групу становлять фрагменти трьох антропоморфних і двох зооморфних фігурок. Одна антропоморфна фігурка мала модельовані ноги з виділеною ступнею та скісною лінією нижче коліна, яка передає деталь одягу чи взуття (рис.11:2). Фігурки тварин передають зображення, ймовірно, бика; одна з них зовсім маленька, інша — прикрашена шнуровим орнаментом (рис.11:4,5).

Звертає на себе увагу фрагмент виробу з чистої глини, що нагадує мініатюрну сокирку (рис.10:5). Такі сокирки, як відомо, зрідка трапляються на поселеннях трипільської культури.

Оригінальною знахідкою є фрагмент глиняного виробу, що нагадує сучасну шпильку для ніжок або ж коліщатко з бортиком. Діаметр його становить 11 см (рис.10:6), призначення виробу неясне. Глиняні браслетоподібні вироби зрідка трапляються на поселеннях неоліту Європи.¹

Варто згадати кілька глиняних „хлібців“ — грудок випаленої глини овальної форми. Діаметр одного з них становить 2,5 см.

Поселення Хорів-II. Розташоване приблизно в 2 км на схід від с.Хорова, в долині р.Гориня, у 200 м від її сучасного русла, на високому горбі овальної форми, витягнутому вздовж течії ріки (урочище „Ожогоща“). Горб простягнувся приблизно на 180 м, найбільша його ширина — 90 м, висота над рівнем долини досягає 6 м. Верхня відносно рівна площадка займає близько 70х50 м. Схили горба, за винятком південно-західного, пологі.

Енеолітичне поселення відкрито ще в другій половині 50-х років. Розвідкові розкопки автор проводив у 1960 і 1976 рр., в результаті було досліджено понад 280 м² площі, значною мірою зруйнованої силосними траншеями. На поверхні гори утворився шар торфянистого чорнозему до глибини 0,8 м від сучасної поверхні, під яким залягав товстий шар супіску, що переходив у жовтий глинистий ґрунт. Знахідки енеоліту залягали головню в супіску. Це дже підстану вважати, що в той час торфяникові відклади на горі були ще незначними.

Пізньотрипільське поселення, судячи з одержаних результатів дослідження, було короткочасним. Тут відкрито залишки трьох вимощених глиною черенів, діаметром близько 1 м. Біля одного череня знайдено уламки кухонного горщика та столової миски, дві крем'яні пластинки, частина крем'яного грузила з отвором, пошкоджена кам'яна зернотерка, ікло вовка, риб'яча луска, кілька р. збитих кісток тварин. Біля другого — уламки двох кухонних горщиків, кілька пошкоджених крем'яних ножів та велика кам'яна зернотерка (0,4х0,2 м). На третьому черені виявлені окремі дрібні уламки кухонних горщиків і кілька фрагментів посуду культури шнурової кераміки.

¹ Монгайт А.Л. „Археология Западной Европы. Каменный век. М., 1973. С. 235 (рис.10:6)“

Керамічний матеріал незначний. Він складається з окремих уламків столового посуду яскраво цеглястого кольору (горщиків, мисок, амфор) та кількох кухонних горщиків. Особливо виділяється придонна частина грубостінної посудини, ймовірно, миски з прокресленими глибокими рівничками (рис.12:5). Один з горщиків виготовлений з глини з домішкою товченого каменю, його темно-сіра поверхня лощена (рис.11:1). Привертає увагу верхня частина вузькогорлої амфори, яка нагадує амфори лендельської культури (рис.11:2).

Таким чином, керамічний матеріал з Хорова-II дещо відмінний від попередніх двох поселень.

Поселення Хорів-III. Відкрите в 1976 р., згодом обстежувалось кілька разів. Розташоване в 0,3 км на південь від Хорова-II, на піщаному підвищенні (урочище „Дубова“). У стінках сілосної траншеї виявлено матеріали трьох різночасних поселень: пізньотрипільського, шпурової кераміки і ранньозалізного часу.

Комплекс речей пізнього Трипілья представлений уламками 4-5 глиняних посудин та кількома крем'яними скребками. Посуд цеглястого кольору. Характерним є те, що він виготовлений з домішкою піску і зерен шамоту, стінки його шершаві. Серед форм можна виділити миски з опуклими стінками (рис.13:2,3). Одна з них була покрита ангобом вишневого кольору (рис.13:2). Привертає увагу фрагмент опуклої стінки миски, прикрашеної ззовні темно-коричневим розписом, сюжет якого являє собою відрізки кількох прямих смужок, що утворюють кути під горизонтальною смугою з двох ліній (рис.13:1). Візерунок близький до розписного орнаменту поселення Хорів-I. Трапляються фрагменти посудин з високою шийкою та плавню відігнутих вінчиком (рис.13:4). Ці посудини виготовлялись як у столовому, так і у кухонному варіантах.

Крем'яний інвентар представлений кількома якісно виготовленими кінцевими скребками на пластинках (рис. 13:6,7). Виділяється скребок на довгій пластині з круговою ретушлю (рис.13:5).

Отже, усі чотири поселення біля с.Хорова досить близькі між собою за низкою ознак (топографія матеріальна культура мешканців, господарська діяльність) і становлять локальну групу, до якої належать й деякі інші поселення у цьому районі (Могиліяни та ін.). Проте не слід ігнорувати і певні відмінності між ними, які, можливо, пояснюються неоднаковими масштабами досліджень, а отже, й різною кількістю речового матеріалу, що піддається порівняльному аналізу. Створюється враження, що матеріали поселень ніби доповнюють одні одних. На поселенні Хорів-I ще відчутні традиції житлового будівництва попередніх часів, принаймні стосовно спорудження глиняних печей. Тут чимало столової кераміки з розписом коричневою фарбою, глиняних жіночих фігурок, що вказують на значну роль релігійних вірувань, пов'язаних з жіночим божеством. Разом з тим на поселенні не знайдено великих конічних столових мисок, що так характерні для ранніх трипільських поселень.

На поселенні в Хоріві-II чітко простежується відхід від усталених форм житлового будівництва, майже не було глиняних черепів і тим більше печей, на поселенні не займалися виробництвом крем'яних знарядь, значна перевага кухонного посуду, але з своєрідною заглибленою орнаментациєю. Привертає увагу наявність великих червоного кольору столових і такої ж форми кухонних мисок. Тут немає розписних півсферичних чаш. Глиняні пряслиця не орнаментуються, глиняні фігурки людей і тварин досить примітивні, їх виявлено небагато. Спрощення побуту, занепад естетичних цінностей є, можливо, результатом, пастушої діяльності мешканців.

Поселення Хорів-III ближче до Хорова-II, проте також поступається йому низкою ознак. Хорів-IV близький до Хорова-II.

Викладене дає підставу вважати, що ідентичних пізньотрипільських поселень у цьому районі не було. Матеріальна культура і весь спосіб життя перебували у стадії швидких змін, ломки традицій, народження нового. Разом з тим не слід виключати певну ізоляваність жителів окремих поселень, зумовлених їх походженням.

Ми схилиємося до думки, що в околицях Хорова жили дві групи трипільських общин: одну представляло поселення Хорів-I, іншу — останні три поселення. Довести, що певні відмінності в матеріальній культурі жителів поселень є результатом їх різночасового існування, неможливо. Припускаємо ще один варіант: існували великі й малі поселення, які мали певні відмінності.

Окремого вивчення потребує питання, чи мали контакти жителі поселень із зовнішнім світом, з близькими та дальніми общинами іншої етнічної приналежності. З описаного видно, що трипільці не знали чи не застосовували шнурового орнаменту, який набув величезного поширення на інших поселеннях, розташованих на захід від Горині (Голишів, Костянець, Листвин та ін.). Можна припустити, що такі зв'язки були. Про це свідчать окремі факти: в ямі 9 на поселенні в Хорові-II і в одній з ям у Хорові-III знайдено по одному фрагменту посуду культури шнурової кераміки. Випадкове змішування кераміки обох культур, звичайно, можна допустити, проте ймовірність цього все-таки була мінімальна.

Є ще одна група чашідок на поселеннях Хорів-II і Хорів-I. Мова йде про невеличкі черпаки з високою крильцеподібною ручкою і своєрідним аж ніяк не трипільським за походженням орнаментом. Таких посудинок у Хорові-I було три (рис.14:1-3), у Хорові-III — дев'ять (рис.14:4-11). Вони знайдені разом з трипільськими матеріалами, хоч і не в закритих комплексах, наприклад на дні трипільських ям серед розвалів печей. Але те, що жителі трипільських поселень знали їх, свідчать певні факти. Зокрема одна з посудинок у Хорові-II, виготовлена з чистої, відмуденої глини, обпалена до цеглястого кольору. Поверхня її як у типових столових трипільських посудин при дотyku легко спірається. Досить оригінальний її орнамент — це зигзагоподібна лінія під краєм та смуга з таких же псевдошнурових ліній, крупний зигзаг з чотирьох ліній. На вільних від орнаменту ділянках розміщені різні символи „E“, „U“ (рис.14:11).

Інші посудини виготовлені з глини з невеликою домішкою дрібного піску. Кожний черпачок має відмінний від інших орнамент, виконаний з клястецькою

вправністю і певною фантазією. Це мотив з горизонтальної стрічки з п'яти шнурових ліній, обведеної зверху і знизу зигзагоподібною точкованою лінією, коротких вертикальних і горизонтальних ліній (рис.14). На фрагменті однієї посудини вигреснено знак „41“ (рис.14:4).

Останнім часом подібну кераміку виявлено і в інших пунктах поблизу Острога. На піщаній доні біля с.Вельбівно (правий берег р.Горині, ур. „Гороховисько“) знайдено фрагменти трьох черпаків і мініатюрну посудинку. Один з черпаків представлений крильцеподібною рукою, вздовж якої нанесено три точковані лінії (рис.15:2), на стінках двох інших зберігся мотив зигзагоподібною стрічки (рис.15:3,4). На мініатюрній посудинці з опуклими стінками нанесено зигзагоподібну наколювану стрічку з трьох ліній та вертикальні відгалуження від неї (рис.15:1).

Усі посудини виготовлені з глини з домішкою дрібного піску, їх темно-сіра з коричневим відтінком поверхня старанно загладжена.¹

Привертає увагу миска, знайдена на околиці с.Розважа на березі р.Горині. Вона має виділені плечки, невисоку шийку та підігнутий край (рис.15:6). За складом глиняної маси вона не відрізняється від вищеописаних посудин з вельбівного, але має своєрідний орнамент, що поєднує горизонтальну стрічку з наколеними заглибленнями, зигзагоподібну заглиблену лінію, мотив драбинки, дерева.

У згаданих селах виявлено багато трипільського посуду, подібного до хорівської трипільської кераміки. Звідси випливає, що описаний посуд з своєрідним точкованим орнаментом і псевдошнуром якимось чином пов'язаний з перебуванням трипільців, як це засвідчено на інших поселеннях.

Крильцеподібні ручки характерні для кераміки лише культури лійчастого посуду в Західному Подчужжі, Розточчі, на території Польщі. Однак такий орнамент не властивий культурі лійчастого посуду. Появу цього посуду в Середньому Подгоринні можна пояснити двоюко. По-перше, можливо, він

¹ З великою вдячністю автор даної статті вдякований дослідження науковому трипільцю Острозького музею-заповідника О.Л.Позв'язького.

виготовлений трипільцями, які побували на поселеннях культури ліщастого посуду і повернулися назад, засвоївши форму черпаків, але орнаментувати їх уже по-своєму. Однак важко пояснити, чому глиняна маса, з якої вони виготовлені, не подібна до трипільської. По-друге, можна припустити, що цей посуд потрапив у Середнє Погориння із заходу північним, поліським шляхом разом з носіями культури кулястих амфор.

Із викладеного випливає, що встановлення контактів між трипільською культурою та західними культурами ліщастого посуду і кулястих амфор припадає не на кінцеву стадію СЛ Трипілья, як досить довго вважали, а розпочалося значно раніше і не пройшло безслідно для трипільців Погориння.¹

У ширшому розумінні пізньотрипільські поселення в околицях Острога свідчать про існування окремої локально-хронологічної групи пізньотрипільського населення в Середньому Погоринні, яке вело, найімовірніше, своє походження з верхів'їв Случі та Південного Бугу і вступило в контакти із західними культурами ліщастого посуду та кулястих амфор.

¹ Захарук Ю.М. До питання про співвідношення і зв'язки між культурою ліщастого посуду та трипільською культурою // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. К., 1959. Вип.2. С. 4-72

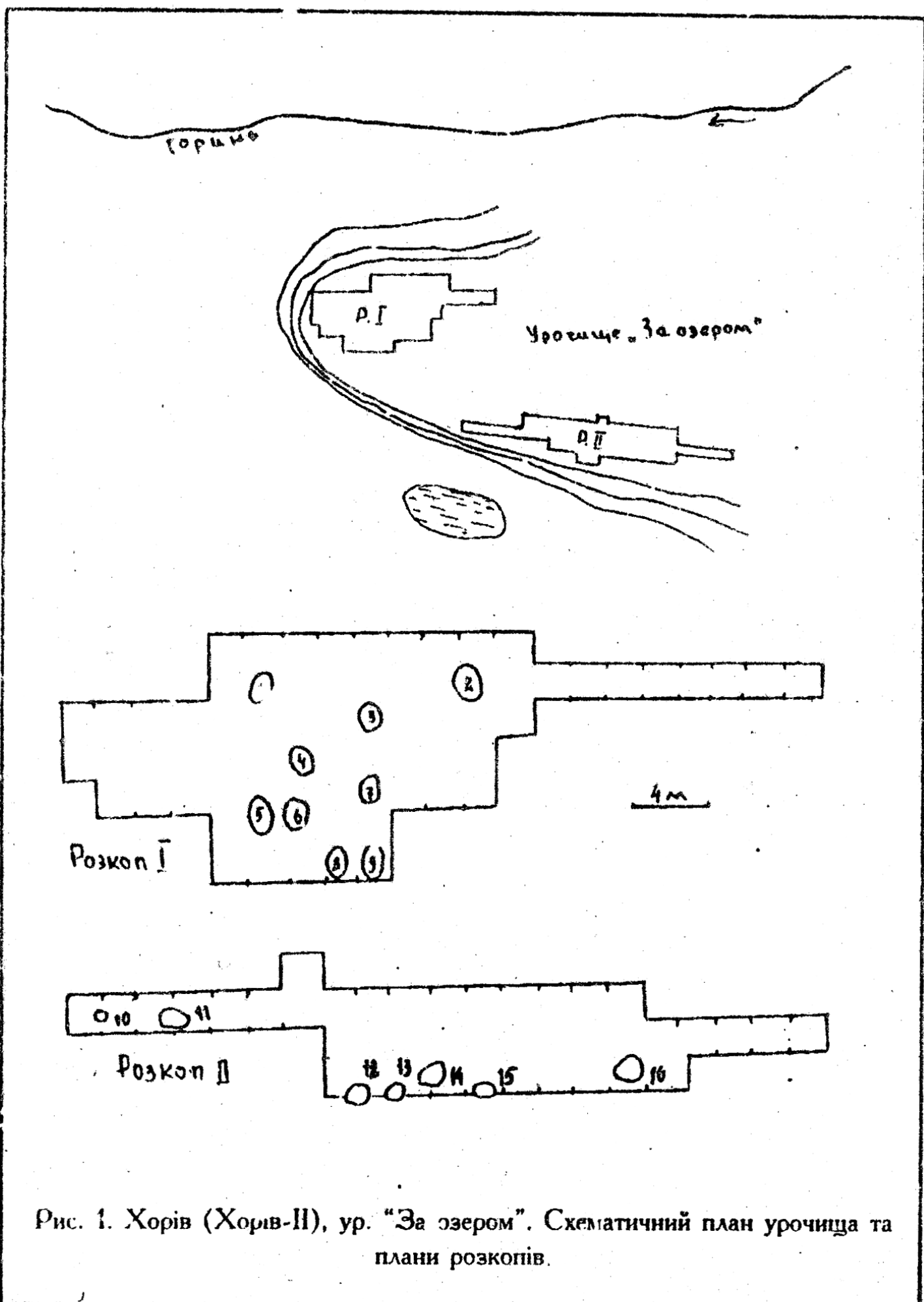

Рис. 1. Хорів (Хорів-II), ур. "За озером". Схематичний план урочища та плани розкопів.

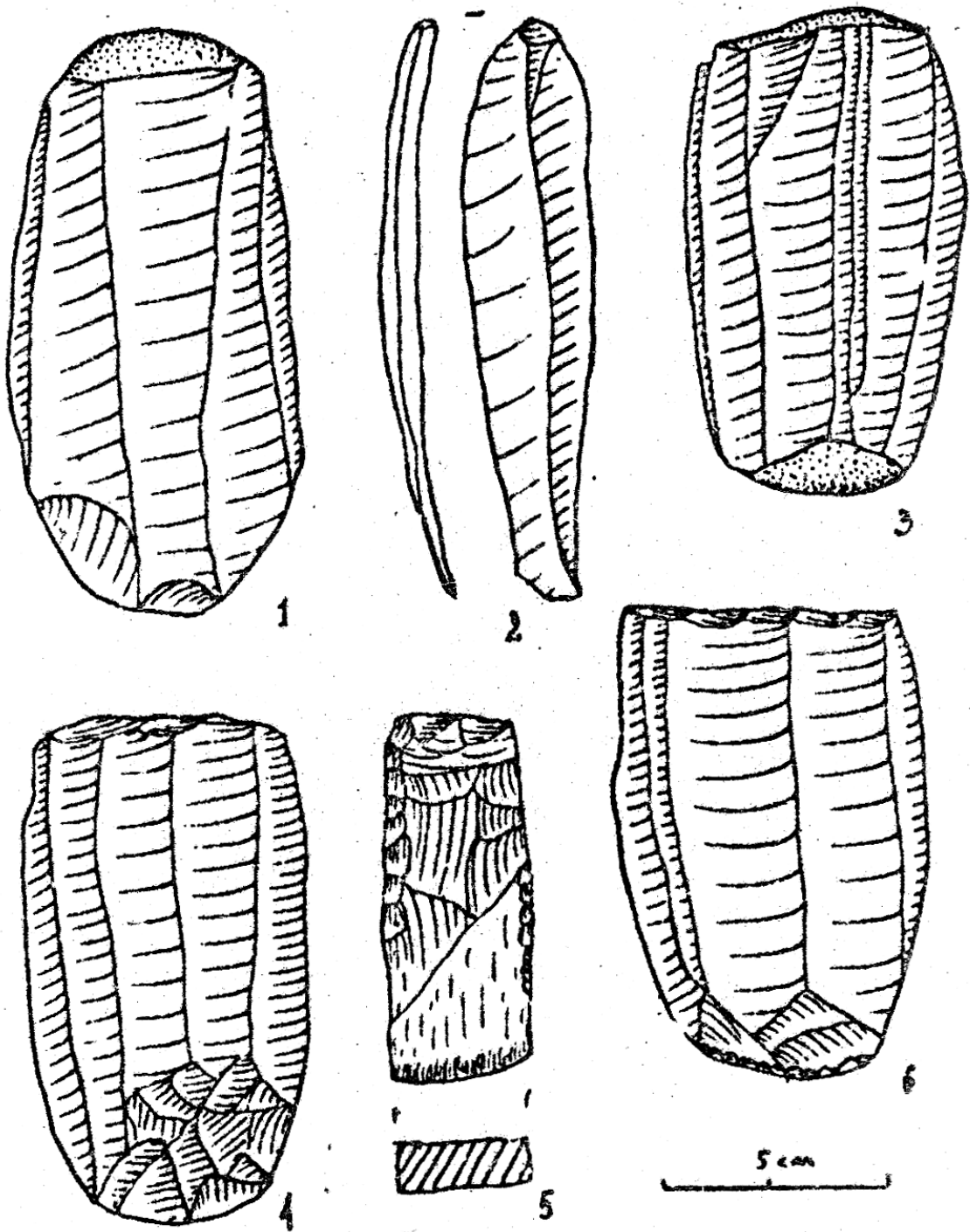

Рис. 2. Хорів. Крем'яні вироби

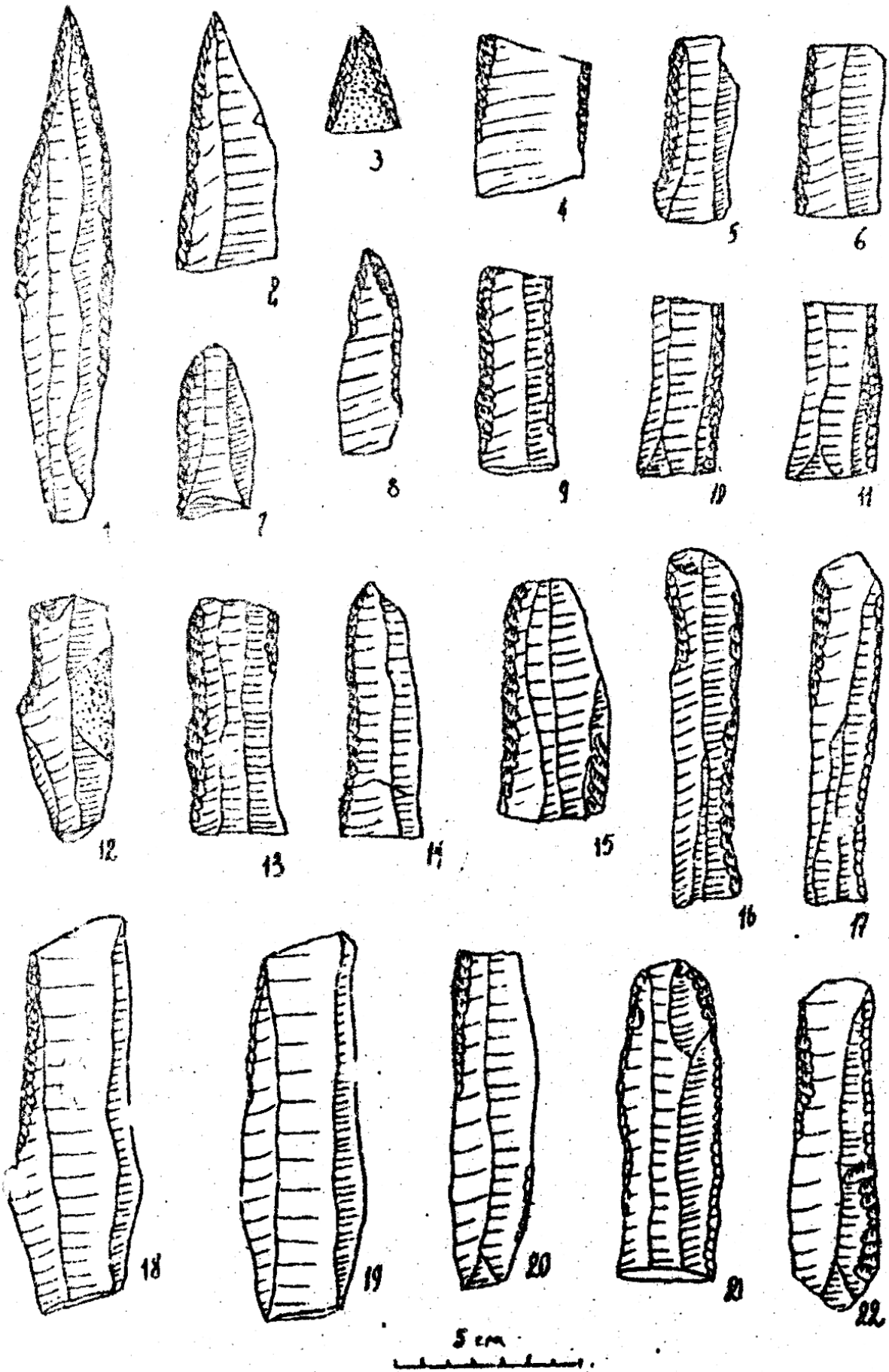

Рис. 3. X рив. Крем'яні знаряддя

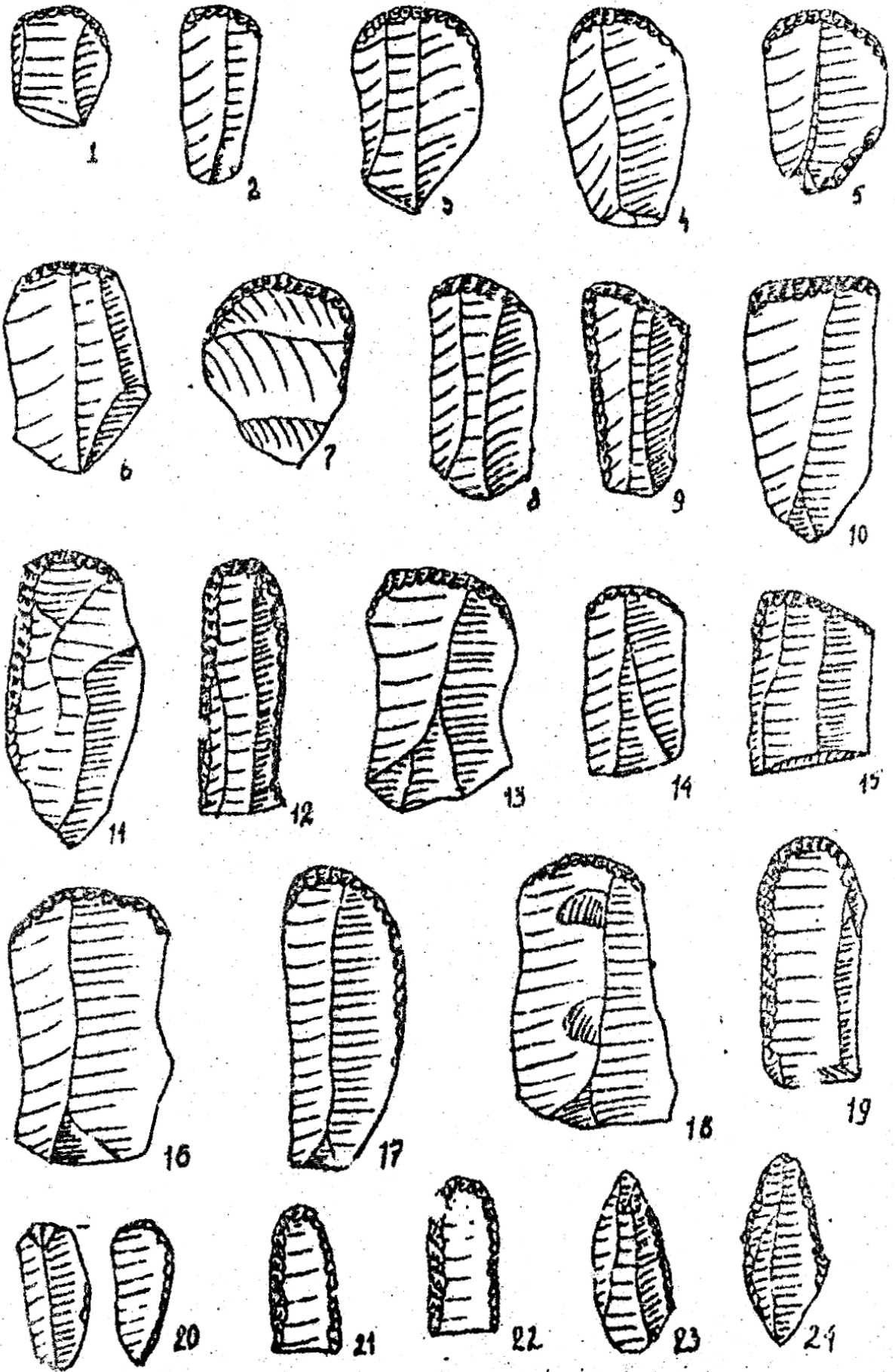

Рис. 4. Хорів. Крем'яні вироби

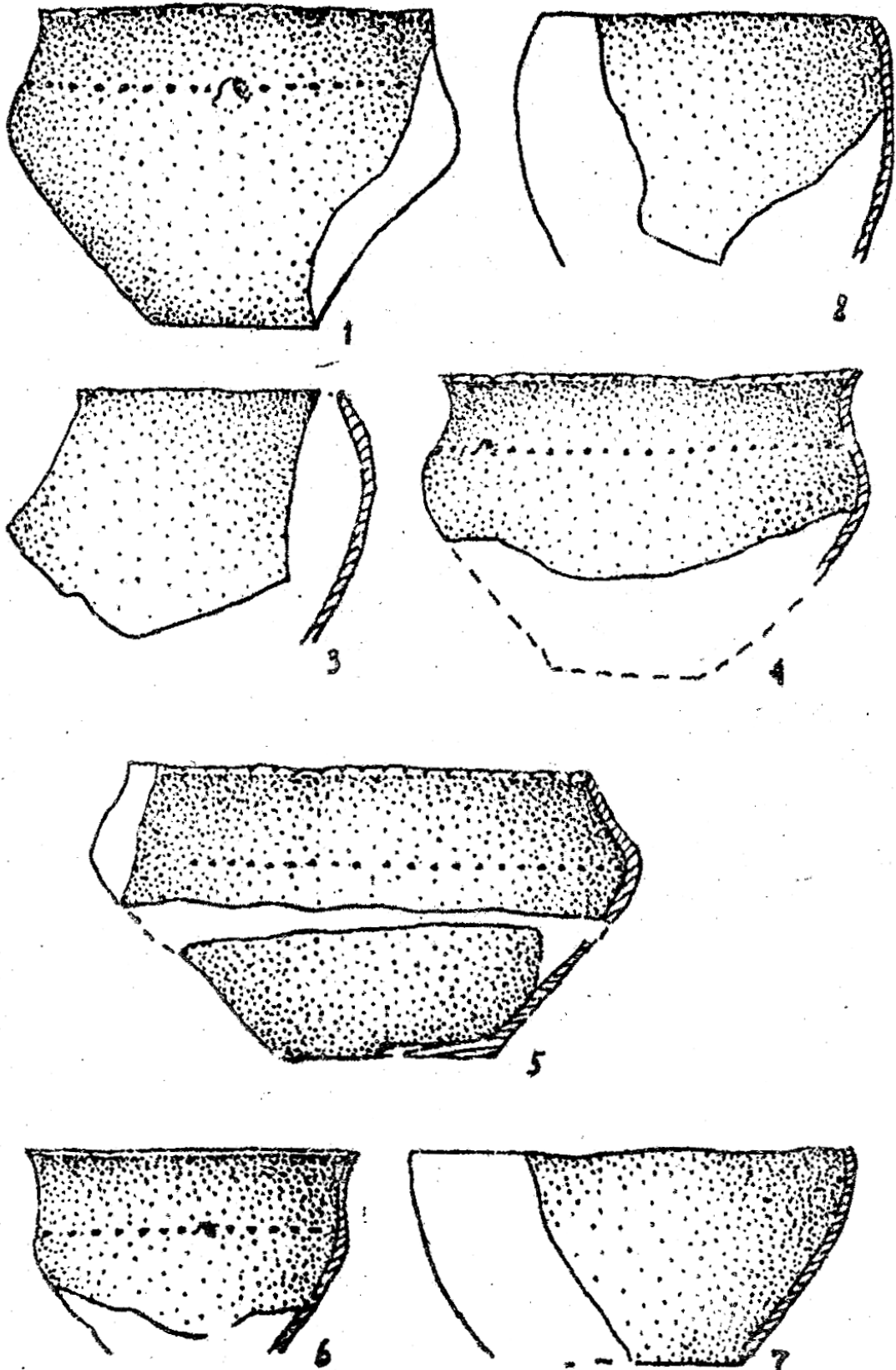

Рис. 5. Хорів. Глиняний посуд

Рис. 6. Хорів. Пізньотрипільський горщик.

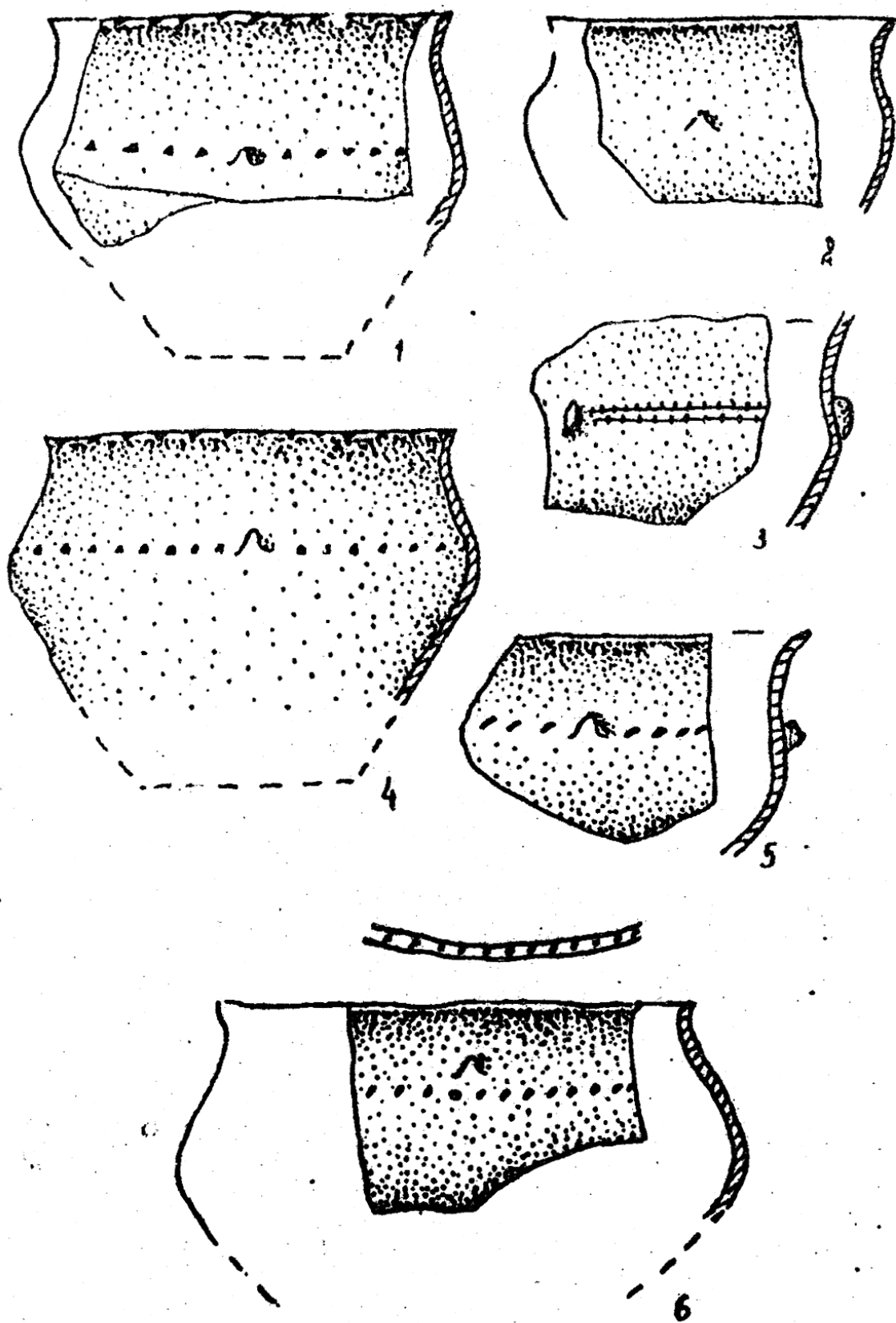

Рис. 7. Хорів. Глиняний посуд

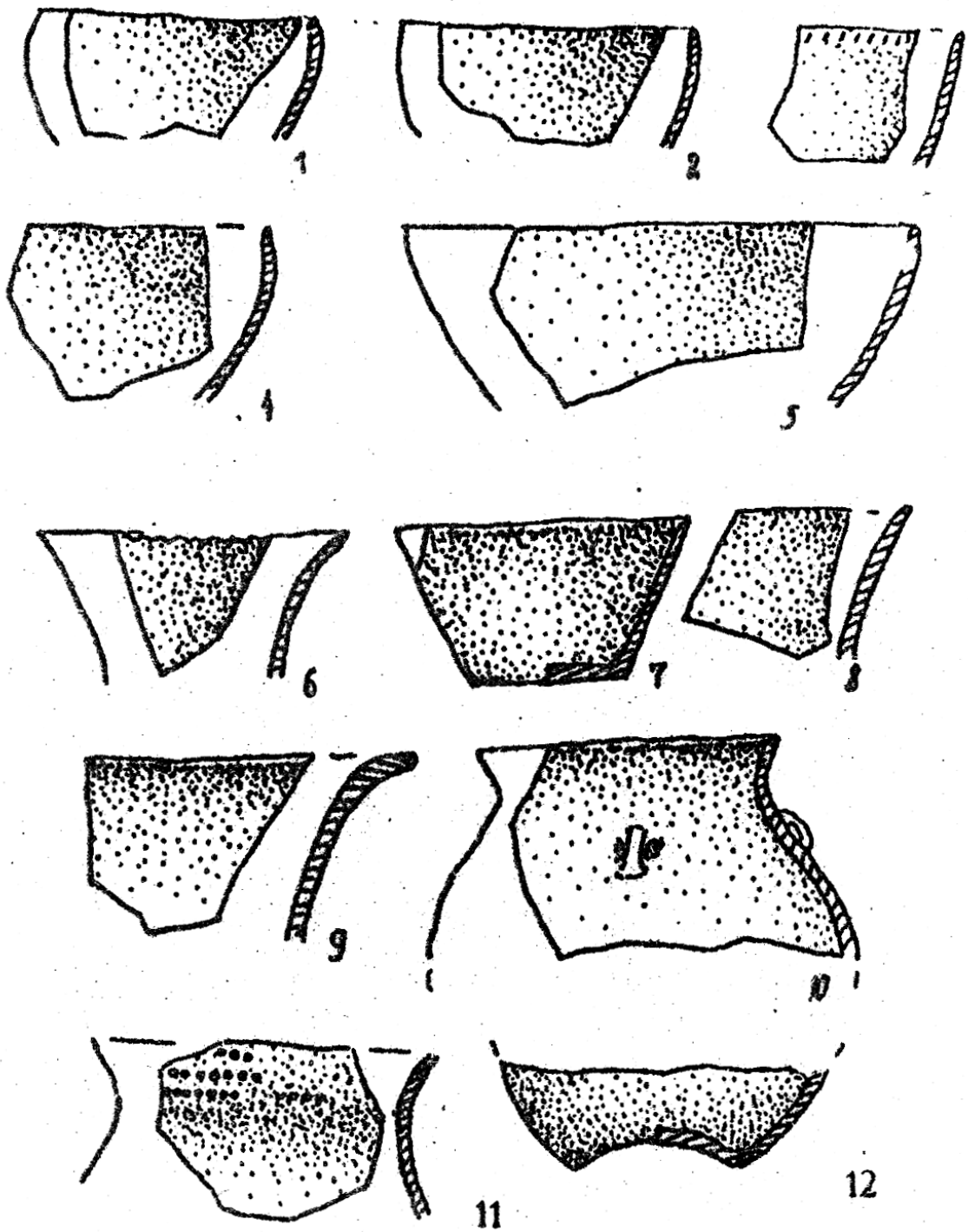

Рис. 8. Хорів. Глиняний посуд.

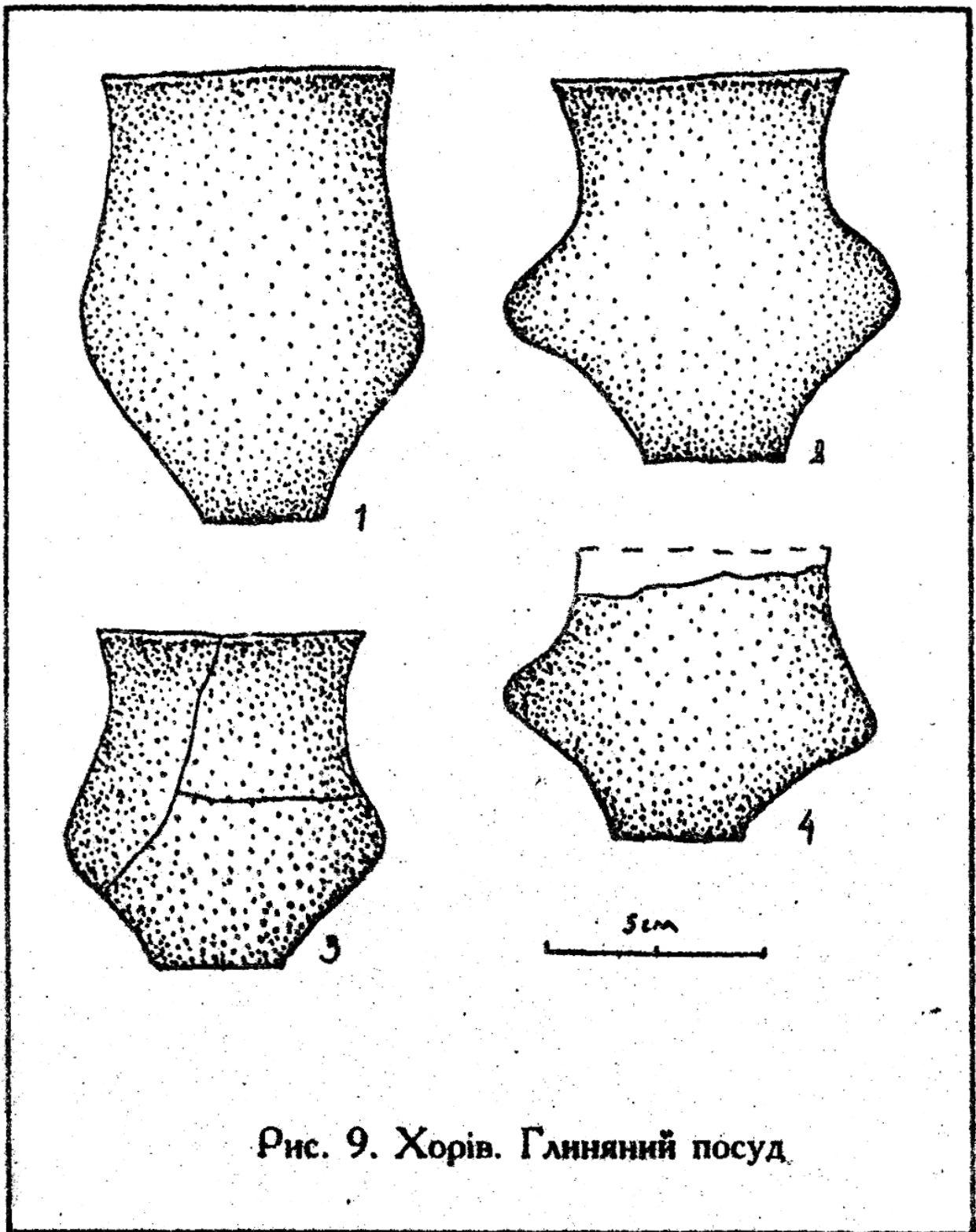

Рис. 9. Хорів. Глиняний посуд

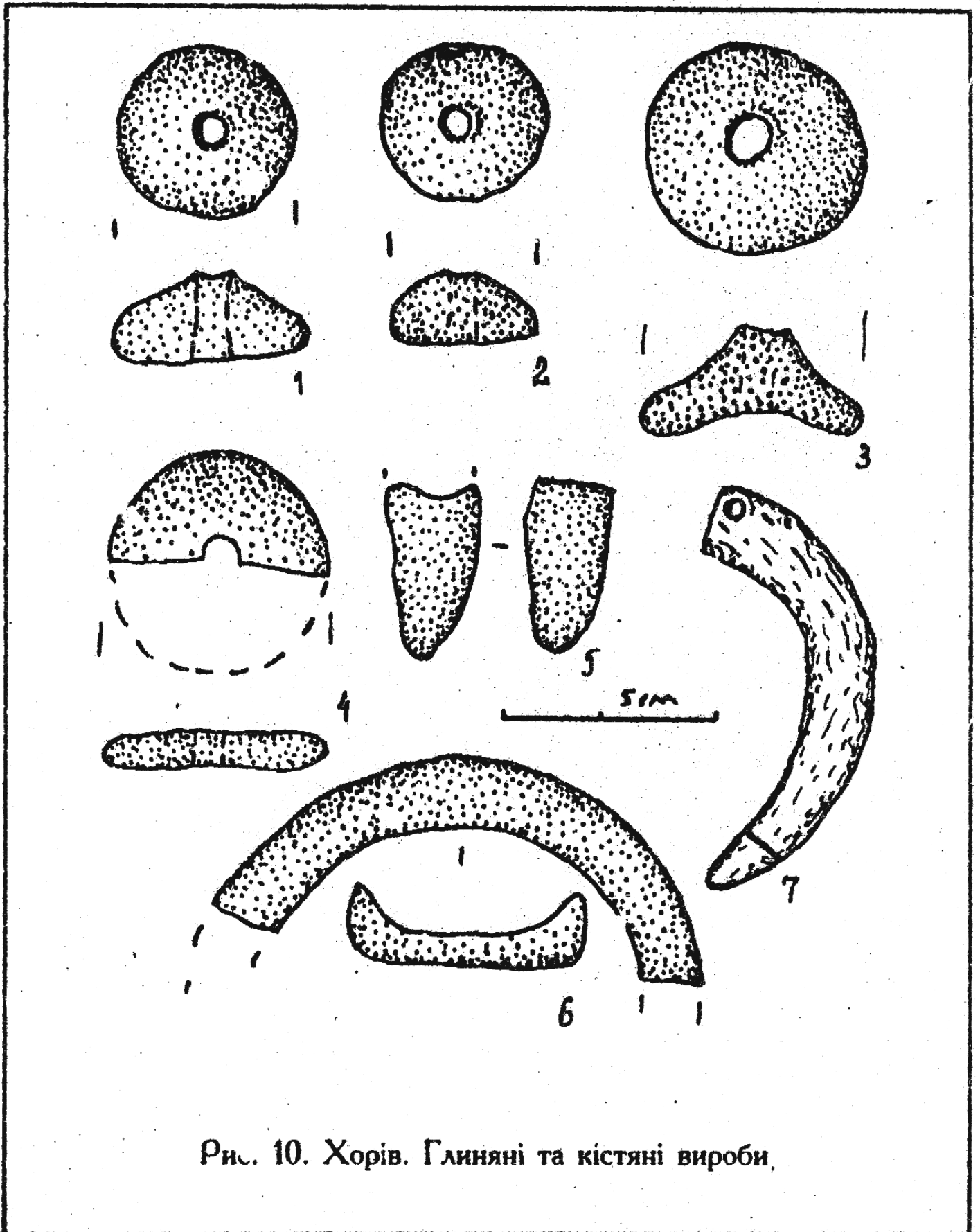

Рис. 10. Хорів. Глиняні та кістяні вироби.

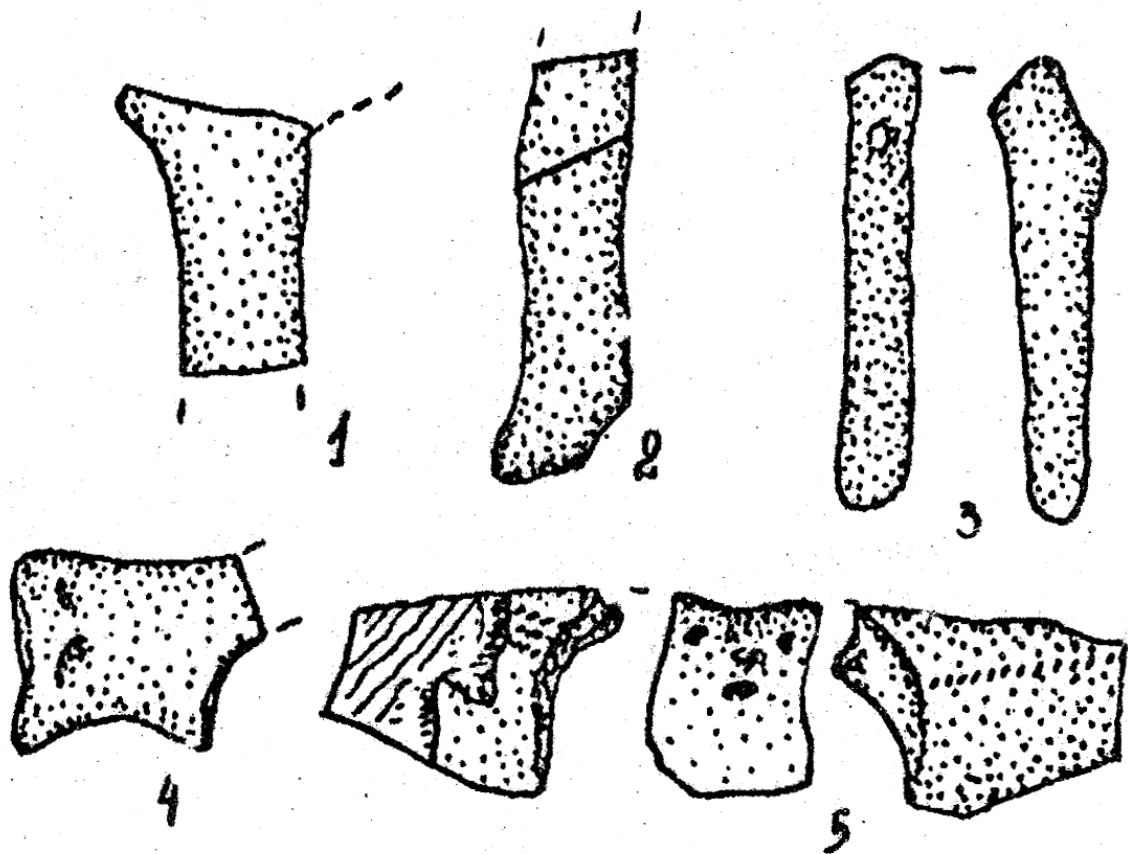

Рис. 11. Хорів. Фрагменти глиняних фігурок

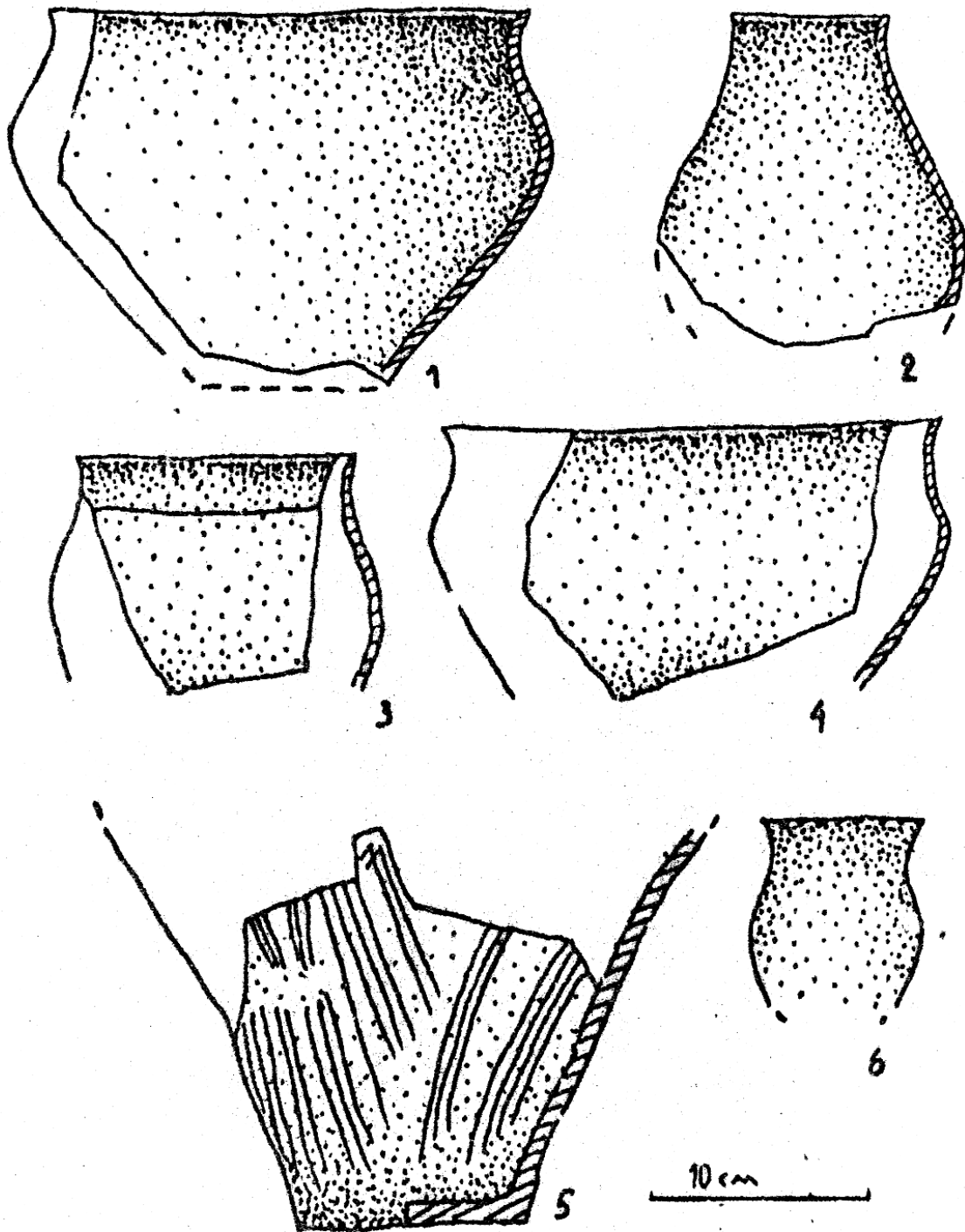

Рис. 12. Хорів. (Хорів-III), ур. "Ожогоша". Глиняний посуд.

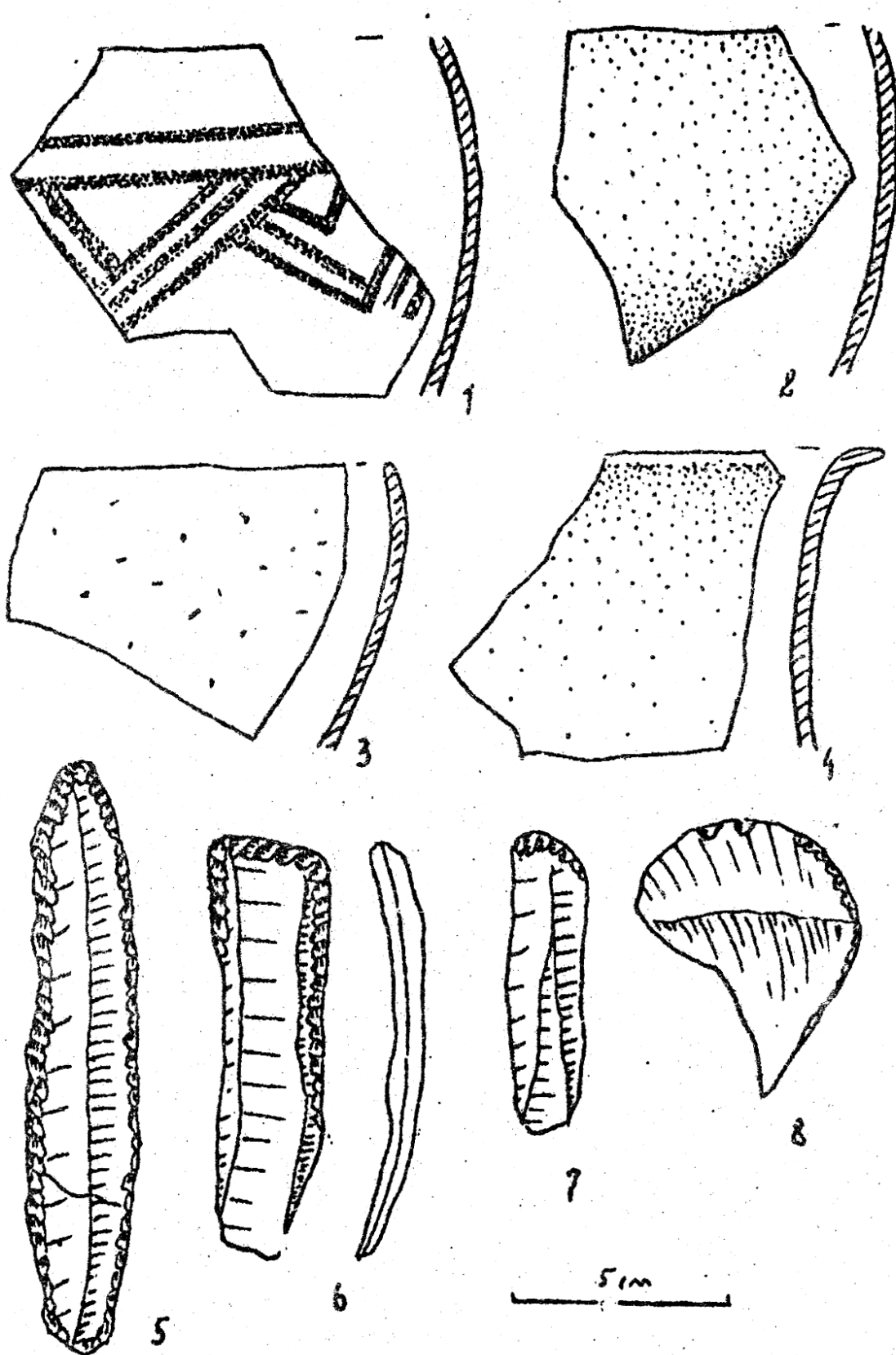

Рис. 13. Хор.з. (Хорів-IV), ур. "Дубова".
Глиняні та крем'яні вироби

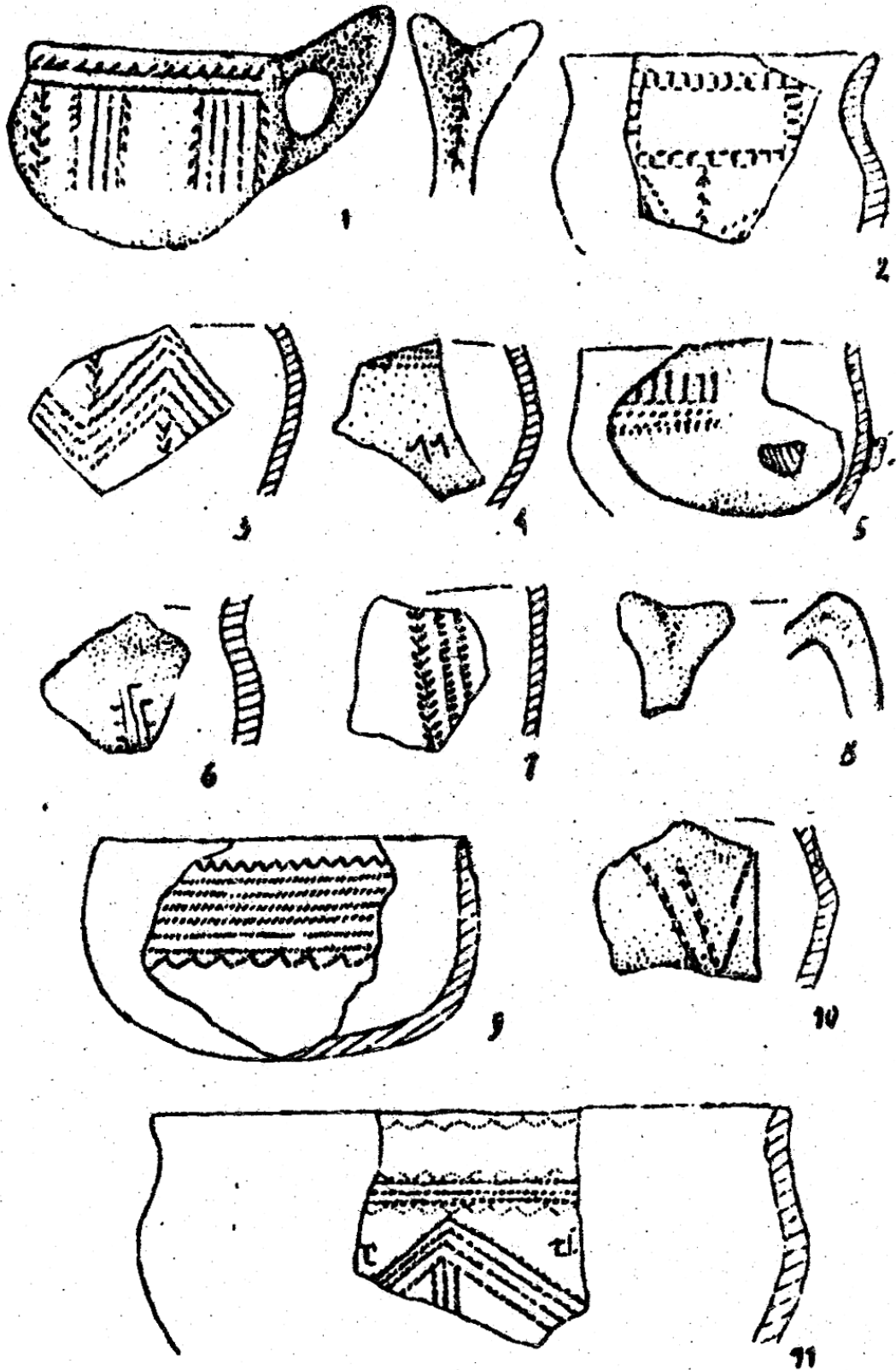

Рис. 14. Хорів. Глиняні вироби: 1-3 - Хорів-I; 4-11 - Хорів-II,

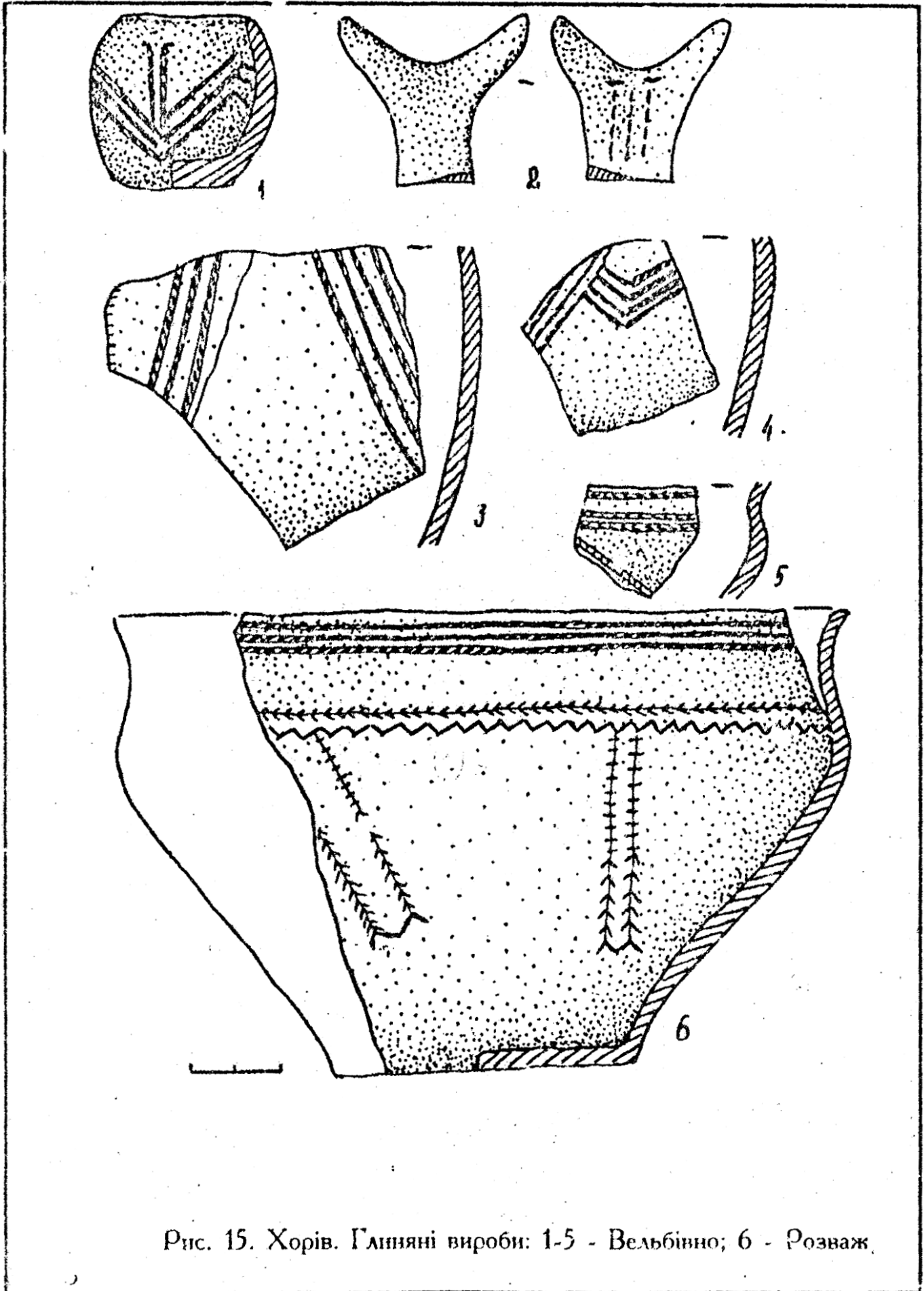

Рис. 15. Хорів. Глиняні вироби: 1-5 - Вельбівно; 6 - Розваж.